

Mehmet Genç (1934-2021): Bir Büyük İmparatorluğun İktisat Tarihçisi

Şevket Pamuk*

Mehmet Genç'in adını ilk kez 1970'li yıllarda doktora öğrencisiyken duydum. Hacettepe Üniversitesi'nde yapılan bir iktisat tarihi konferansının tebliğleri kitap olarak yayınlanmış ve tebliğlerin içinde bir tanesi çok ilgimi çekmişti. Genç, ilk yazılı çalışmalarından birinde, o dönemin Osmanlı iktisadi tarihi çalışmaları için önemli bir öneri yapıyordu. Güçlü bir iktisat tarihi çerçevesi ve son derece yetkin bir dille, Osmanlı arşivlerindeki malikane adı verilen vergi kaynaklarının satış bedellerinin zaman içinde gösterdiği değişiklikleri inceleyerek, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı zanaatlerindeki sektörlerin farklı gelişme hızlarının hesaplanabileceğini yazıyordu. İktisat tarihine ve nicel çalışmalara meraklı bir genç için, son derece ilginç ve aynı zamanda Osmanlı arşivlerinden nasıl yararlanabileceği konusunda bir hayli heyecanlanmama da yol açan bir öneriydi bu. İlerleyen yıllarda arşiv belgelerindeki malikane satış fiyatlarının pek çoğunun zaman içinde değişmediği ve dolayısıyla bu yöntemi kullanmanın pek mümkün olmadığı anlaşılrsa da, Mehmet Genç'in ismi ve çalışmaları aklıma girmiş oldu.

Kısa bir süre sonra tanıştık. İlerleyen yıllarda pek çok kez biraraya geldik. Bol bol Osmanlı ve dünya iktisat tarihi konuştuk. Hem yurtiçinde hem de yurtdışında iktisat tarihi toplantılarına birlikte katıldık. Söyleşiler, radyo ve televizyon programları yaptık. Mehmet Bey her zaman nazik, her zaman konuşmaya, görüşlerini paylaşmaya hazır. Bilimsel tartışma ve yorumlara, analizlere ve sentezlere son derece yatkındı. Kendisiyle sohbet edebilmek her zaman keyifliydi. Az

* Boğaziçi Üniversitesi.

rastlanılır bir mizah anlayışı vardı, fıkra anlatmaktan ve onlardan ders çıkarmaktan hoşlanırdı. İlk günlerden itibaren, sosyal bilimler, iktisat, tarih ve iktisat tarihi alanlarındaki birikimiyle müstesna bir kişiyle konuştuğumun bilincinde oldum.

Mehmet Genç'in arşiv bilgisinin çok kapsamlı olduğunu sadece iktisat tarihçileri değil, Osmanlı tarihiyle ilgilenen herkes bilir. Arşiv ve dil bilgisiyle arşivde çalışan araştırmacılara yardım ettiği, yol gösterdiği ve bu arada pek çok genç iktisat tarihçisine esin kaynağı olduğu da çok iyi bilinir. Ama bence Mehmet Genç'i istisnai kılan sadece arşiv bilgisi değildir. Fernand Braudel'in ve pek çok diğer tarihçinin sık sık altını çizdikleri gibi, sadece arşiv belgelerini inceleyerek büyük tabloya ulaşmak mümkün değildir. Genç'i farklı yapan, çalışmalarında arşiv bilgisini yine derin ve kapsamlı iktisat ve iktisat tarihi bilgisiyle birleştirebilmiş olmasıdır. Mehmet Genç bu ilkelere arşiv belgelerini inceleyerek ulaştı ama bu süreçte iktisat ve iktisat tarihi bilgisi kendisine yol gösterdi. Kapsamlı arşiv bilgisini iktisat ve iktisat tarihi bilgisiyle yönlendirebildiği için, Osmanlı iktisat tarihi alanında büyük sorular sorabilmiş ve bu sorulara kendi yanıtlarını geliştirebilmiştir.

Büyük çerçevede ve büyük sorular deyince, Mehmet Genç'in temel konularını, temel meselelerini bu büyük imparatorluk neleri, nasıl başarabildi, neleri daha iyi yaptı, nerelerde, niçin sorunlar yaşadı gibi sorular etrafında düşünebiliriz. Kendisinin de belirttiği gibi, Genç'in çalışmalarında bu büyük imparatorluk nasıl oldu da bu kadar hızla ve bu kadar çok genişleyebildi ve nasıl oldu da, Avrupa giderek güçlendiği halde, bu imparatorluğun küçülmesi bu kadar uzun bir zamana yayılabildi, devlet ve imparatorluk direnme gücünü nerelerde ve nasıl buldu gibi sorular öne çıktı.

Mehmet Genç'in sorularında ve yanıtlarında devlet merkezdedir. Osmanlı tarihçileri devlet arşivlerinde çalıştıklarından, devlet merkezli bakış açısına sahip oldukları için sık sık eleştirilirler. Bu eleştirilerde haklılık payı vardır, hiç şüphesiz. Dengeli bir iktisat tarihçiliği için sadece devlete bakmak yeterli olmaz. Devletin dışındaki yapıları, aktörleri de dikkate almak gerekir. Ama unutmayalım ki devleti dikkate almadan, iktisat tarihçiliğinde pek çok önemli sorunun yanıtına ulaşmak mümkün değildir. Devletler, özellikle de imparatorlukların devletleri, imparatorluğun kurumlarının oluşumunda ve dönüşümlerinde çok önemli roller oynarlar. Zaten son dönemde uzun vadeli iktisadi gelişme sürecinde kurumların ve devletin yeri tekrar vurgulanmaya başladı. Bu sayede devletlerin önemi, özellikle de bir imparatorluğun iktisadi tarihinde devletin önemi iktisat tarihçileri

tarafından daha iyi anlaşılmaya, daha iyi yorumlanmaya başladı. Kısacası, devlet belgelerine bağlı kalmanın sakıncaları olmakla birlikte, devlete bakmanın önemli açılımlar sağladığını da unutmamak gerekir.

Mehmet Genç'in iktisat ve iktisat tarihi literatürü bilgisiyle Osmanlı arşivleri bilgisini birleştirerek geliştirdiği en önemli hipotez Osmanlı devletinin ekonomideki önceliklerine ilişkindir. Genç iaşecilik, fiskalizm ve gelenekçiliğin Osmanlı devletinin ekonomi alanındaki uygulamalarına yol gösteren üç temel ilke olduğuna işaret etmiştir. Bu ilkelerin imparatorluk ekonomisinin nasıl işlediğini gösterdiğini düşünmek hatalı olur. Çünkü devletin ekonomideki gücü o kadar fazla değildi. Ama bu ilkelerin devletin önceliklerini ve özellikle iktisadi konularda nasıl davrandığını gösterdiğini düşünebiliriz. Gerçek hayatta bu ilkelerin ne kadar hayata geçirilebildiği, ne ölçüde başarılı olabildiği dönemden döneme değişmiştir.

Aslında bu ilkeler ve öncelikler Osmanlılara özgü değildi. Sanayi Devrimi ve kapitalist çağ öncesinde tüm devletler değişen oranlarda bu öncelikleri dikkate almaktaydılar. Biraz daha irdelediğimizde, bu ilkelerin ardındaki gerçekleri düşündüğümüzde, bu ilkelerin Osmanlı devletinin gücü kadar, belki de ondan daha fazla, Osmanlı devletinin gücünün sınırlarına işaret ettiğini de düşünebiliriz. Daha da genel olarak bu öncelikler, Sanayi Devrimi öncesi dönemde tüm devletlerin ve özellikle de imparatorlukların devletlerinin güçlerinin sınırlarına işaret ediyor. Mehmet Genç'in Osmanlı için altını çizdiği ilkeler, gücü herşeye yetmeyen, güçlerinin sınırlarının bilincinde olan ve dolayısıyla seçici davranmak zorunda olan pek çok devletin, özellikle de imparatorluk devletinin önceliklerini yansıtıyor.

Mehmet Genç dünya tarihindeki en uzun ömürlü imparatorluklardan birinin iktisat tarihinin daha iyi anlaşılması, karşılaştırmalı imparatorluklar tarihçiliğinde yerini bulması yönünde çok önemli katkılar yapmış, yeni açılımlar sağlamıştır. Bu nedenle ben Mehmet Genç'i bir büyük imparatorluğun iktisat tarihçisi olarak düşünüyorum. Geliştirdiği yararlı çerçevenin yorumlanmaya ve tartışılmaya devam etmesi Osmanlı iktisat tarihçiliğine önemli açılımlar sağlamaya devam edecektir. İktisadi konularda devletin önceliklerinin ardındaki toplumsal, siyasal, iktisadi ve düşünsel yapıların sorgulanması, Osmanlı devletini ve toplumunu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Mehmet Genç'in sağladığı açılımlar, sorduğu sorular ve verdiği cevaplar önümüzdeki dönemde yeni kuşaklar için de yol gösterici olmaya devam edecektir. Geleceğin iktisat tarihçileri de onun açtığı yoldan, sorduğu soruların

MEHMET GENÇ: BİR BÜYÜK İMPARATORLUĞUN İKTİSAT TARİHÇİSİ

izinden ilerleyerek ve Mehmet Genç'in çok sevdiği yorum, tartışma ve sentezlerle, bu büyük ve uzun ömürlü imparatorluğun sırlarını ortaya çıkarmaya ve bu büyük imparatorluğu dünya tarihinde hak ettiği yere yerleştirmeye devam edeceklerdir.

Mehmet Genç (1934-2021)